

УДК 141.7:316.343-054.5]:[316.3:004](477:4ЄЄ)

DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2023-14-91-03>

ЕВОЛЮЦІЯ ВІД АКТИВНОГО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСТВА ДО ЦИФРОВОГО В КОНТЕКСТІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

ВАЛЕНТИНА, ВОРОНКОВА¹

ОЛЬГА, КИВЛЮК²

РЕГІНА, АНДРІЮКАЙТЕНЕ³

Анотація

Актуальність дослідження в тому, що концепція активного відповідального громадянства сприяє усвідомленню людиною ролі як агента змін заради миру, процвітання та сталого розвитку. Активне відповідальне громадянство має проявлятися у суспільному житті як на місцевому, національному, так і на міжнародному рівнях. Громадянин – це фізична особа, яка має громадянство країни і користується певними правами та бере на себе відповідні обов'язки відповідно до її законів. Активний громадянин протистоїть проблемам і допомагає втілити бажані зміни в реальність, прагне належного функціонування державних установ. Людина зобов'язана бути відповідальним громадянином та виступати об'єктом і суб'єктом громадянського суспільства. Використані методи системного аналізу та синтезу та Agile-методології дозволили поглибити аналіз активного відповідального громадянства як чинника розвитку креативності та її впливу на реалізацію людського капіталу. Дослідження спирається на закономірності інформатизації як глобальної тенденції людства, яка формується як тренд, та сприяє упровадженню цифрового суспільства. **Метою дослідження** є еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового в контексті критичного мислення. **Об'єктом дослідження** є активне відповідальне громадянство як складний соціальний та культурний феномен. **Предметом дослідження** – вплив критичного мислення на розвиток активного відповідального громадянства. Результат дослідження. 1. Розкрито сутність активного відповідального громадянства як соціального, культурного та глобального феномена. 2. Представлено характеристику цифрового громадянства та його основного призначення в умовах громадянського суспільства. 3. Досліджено критичне мислення як критерій демократичного виховання молоді та сприяння громадянській освіті і громадянському суспільству. 4. З'ясовано напрями розвитку штучного інтелекту (ШІ) як інструмента критичного мислення та творчого самовираження особистості. Наукова новизна дослідження в тому, що представлена тема активного відповідального та цифрового громадянства формується сьогодні як найсучасніша концепція демократичного виховання молоді та сприяння громадянській освіті та громадянському суспільству в контексті досягнення Порядку денного 2030 та культивується ЮНЕСКО у різноманітних програмах та проєктах.

Ключові слова: активне відповідальне громадянство, цифрове громадянство, громадянська освіта, громадянське виховання, штучний інтелект, критичне мислення.

Постановка проблеми. Проблема активного, відповідального та цифрового громадянства є відповіддю на громадянські інтереси та участь у громадському житті, активна громадянська позиція. На жаль, не всі люди серйозно ставляться до відповідальності, а деякі навіть не знають, що означає бути відповідальним громадянином. Бути відповідальним громадянином – це більше, ніж

дотримуватись закону чи не порушувати його. Коли кожен прагне бути відповідальним громадянином, і тоді країна пожинає плоди гармонійного суспільства. Сучасні діти, як правило, бояться брати на себе відповідальність. Поширеною проблемою є те, що школи та батьки цінують лише бали, але нехтують вихованням у дітей здорової особистості та психології. Участь у діяльності інформаційного суспільства вимагає демонстрації гарного морального виховання та соціальної відповідальності в цифровому соціальному середовищі, а також керування стосунками між особистістю, особою та іншими, особою та суспільством, країною та світом. Необхідно вивчати стратегії навчання, направляти студентів на участь у практичних заходах, здійснювати співпрацю та обміни, вирішувати практичні проблеми, особливо в цифровому навчальному сере-

Corresponding author:

¹ Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-0719-1546>

² Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія» (Київ, Україна)
E-mail: panyolga@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7900-9299>

³ Литовський університет спорту (Каунас, Литва)
E-mail: regina.andriukaiiene@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0691-7333>

довищі, використовуючи цифрові технології. інструменти та ресурси, щоб допомогти учням через особистий досвід, під впливом своїх унікальних інтересів, мотивації та фактичної конкретної діяльності, вирішувати деякі ціннісні конфлікти та протиріччя через незалежне мислення, судження та вибір, тим самим посилюючи дії об'єкта.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Концепція громадянства навчає студентів бути активними та відповідальними громадянами у своїх громадах і в усьому світі. Концепція громадянства втілює етос організації, яка має тісні зв'язки з громадою з моменту свого створення, демонструючи позитивний вплив на громаду. Активне громадянство – це концепція, яка стосується всіх людей, які складають спільноту та демонструють прихильність до всього, що в ній відбувається. Іншими словами, активний громадянин абсолютно залучений до всіх питань, які стосуються громади, в якій він живе, бере участь у всьому, що відбувається; спонукають робити внесок в активну громадянську позицію та соціальну справедливість. Активне відповідальне громадянство – це стан правової, соціальної та культурної належності індивіда до організованої спільноти. Сьогодні термін громадянство використовується для того, щоб назвати умову бути громадянином країни, бути визнаним активним членом зазначеної нації, наділеним правами та обов'язками перед законом. Протягом історії вимоги до того, щоб вважатися громадянином, надзвичайно змінювалися від одного міста до іншого та від однієї епохи до іншої.

В даний час поняття громадянства тісно пов'язане з поняттям національності, тобто з юридичними та формальними відносинами приналежності, які людина має по відношенню до тієї чи іншої країни. Коли йдеться про «європейське громадянство», йдеться про юридичну приналежність тих, хто народився в Європі або хто, відповідно до європейських законів, юридично має ідентичність зазначеного місця. Однак існують інші варіанти використання терміну громадянство, вони стосуються зв'язків, які громадяни здійснюють щодо державних справ: наскільки вони відповідальні, наскільки слухняні закону, наскільки стурбовані проблемами, що відбуваються. Згідно з цією точкою зору, громадянство є ступенем інтеграції до спільноти та проактив-

ності у захисті спільних проблем, які демонструє група. У цьому сенсі прийнято говорити про «творення громадянства», у тому ж розумінні «творення батьківщини», тобто сприяння загальному добробуту національної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Термін громадянства широко використовується в праві та соціології та походить від латинського слова *civis*, яке в Стародавньому Римі позначало вільних людей, наділених правами та обов'язками щодо держави, на відміну від іноземців (*peregrini*) і рабів (*servi*). Ті, хто не виконував своїх основних обов'язків, могли втратити статус громадянина як покарання. Британський соціолог Томас Маршалл (1893–1981) у своїй роботі «Громадянство та соціальні класи» (1950) розвинув теорію, що громадянство проявляється у трьох різних вимірах: 1) у приналежності до спільноти, яка дає людині відчуття колективної ідентичності; 2) у здатності зазначеної особи брати активну участь у прийнятті політичних рішень і бути вирішальним чинником у вирішенні долі громади; 3) у правовому статусі, який надає зазначена умова та який відображено в документах про громадянство (таких як DNI або паспорт). Громадянство є основоположним поняттям життя в суспільстві, оскільки воно пов'язане із здійсненням прав і відповідальністю за виконання обов'язків. Це відбувається завдяки суспільному договору, яка керує життям у суспільстві, у якому певні природні свободи приносяться в жертву (так званий «природний стан») в обмін на безпеку, приналежність і порядок. Тому громадянство – це набагато більше, ніж легальний документ, що посвідчує особу: це спосіб приналежності до організованого колективу. Ось чому впродовж історії багато меншин намагалися розширити нинішнє поняття громадянства, з якого вони були повністю виключені, а також мати можливість розраховувати на права та свободи. Наприклад, громадяни нації користуються захистом закону, але вони підкоряються йому в питаннях колективного добробуту.

Ганс Мартенс, керівник відділу цифрового громадянства Європейської шкільної мережі, відмічав, що для дітей, які ростуть у цифровому суспільстві, слід надавати більше, ніж просто доступ до каналів, важливо забезпечити їх навички критичного мислення, щоб вони були активними відповідальними громадянами. Цифрова трансформація створює багато можливостей, але породжує певні потреби та ризики, тому слід

гарантувати, щоб кожен мав можливість отримати позитивну користь від цифровізації. Незважаючи на те, що цифрова трансформація посилила такі проблеми, як фейкові новини, є й позитивні моменти – мати можливість бути активними творчими, ділитися своїми поглядами та стати політично активними. За словами Мартенса, ці теми не розглядаються в навчальній програмі, і вчителі не завжди відчувають себе «комфортно», навчаючи їх у класі використовувати цифрові інструменти. Європейська шкільна мережа працює над покращенням підготовки вчителів і підвищенням кваліфікації педагогів через Erasmus+ Teacher Academy, через партнерство європейських постачальників освіти та навчання вчителів. Завдяки Академії вчителів формується нове покоління вчителів, які мають впевненість і здатність ефективно та творчо використовувати технології, щоб залучити та мотивувати своїх учнів та формувати активне відповідальне і цифрове громадянство. Першою моделлю критичного мислення був «сократівський метод». Через сократівське запитання (або спростування, діалектику) людей просять прояснити мету своїх думок чи досліджень і що вони мають на увазі, відрізнити релевантну інформацію від нерелевантної, а потім перевірити її надійність і джерела, поставити під сумнів те, що вони самі та інші говорять. Гіпотези беруть участь у дузі співпраці, міркують з різних точок зору, досліджують наслідки або значення того, що вони самі та інші думають, організовують причини та докази того, що вони знають або думають, що знають, і осмислюють докази та причини залишаються чутливими Дьюї як представник сучасного критичного мислення висунув «рефлексивне мислення» – дослідницьку модель критичного мислення. Дьюї виявив, що підхід до повсякденного вирішення проблем подібний до методу наукового дослідження: визначення проблеми, переведення очікувань у можливі, бажані результати, формування гіпотез щодо можливих шляхів досягнення визначених цілей, уявне мислення про можливі наслідки впровадження.

Рефлексивне мислення – це активне, постійне й ретельне розглядання будь-якого переконання чи передбачуваної форми знання в світлі причин його підтримки та подальших висновків, на які воно вказує. Рефлексія означає пошук інших доказів, які розвивають переконання, нових фактів або підтвердити віру або зробити її абсурдною і нерелевантною більш очевидно. Коротше кажучи, рефлексивне мислення означає,

що судження призупиняється під час подальшого дослідження. Рефлексивне мислення – це, по суті, систематична перевірка гіпотез, яку іноді називають «науковим методом». Воно включає визначення проблеми, формулювання гіпотези, спостереження, вимірювання, якісний та кількісний аналіз, експериментування, інтерпретація, перевірка попередніх висновків з подальшими експериментами. Рефлексивне мислення також є фундаментальним для організації навчального плану. Принципи, формування хороших звичок мислення керують процесом навчання. Його основна спрямованість полягає в тому, щоб розглядати запропоновані гіпотези як можливі рішення загадок, з якими стикаються люди. Рефлексивне мислення зосереджується на причинно-наслідкових зв'язках мислення. Розуміння причин виникнення ідей: причин, через які вони виникають. Обумовлення – звільнення від інтелектуальної жорсткості, надання собі влади обирати серед альтернатив із ресурсів інтелектуальної свободи та діяти відповідно (Voronkova, 2015).

Критичне мислення відноситься до руху за реформу викладання, який виник у Північній Америці ще у середині та наприкінці 20-го століття і був наслідуваний багатьма країнами світу. Це модель, заснована на навчанні. Велику роль у цьому відіграла освітня філософія американського філософа-прагматика Дьюї. У середині та наприкінці 20-го століття американські освітні кола поступово дійшли консенсусу: у сучасному демократичному суспільстві з інформаційним вибухом і швидким оновленням знань у центрі освіти має бути не передача дискретних і застарілих знань та інформації, а процес навчання і мислення. Його основна мета – розвивати громадян, які вміють критично мислити, раціонально приймати рішення, бути відповідальними, динамічними та креативними. У 1940-х роках критичне мислення використовувалося для позначення теми американської реформи освіти; у 1970-х рр. у сфері освіти в Сполучених Штатах, Великобританії, Канаді та інших країнах виник енергійний «рух критичного мислення»; у 1990-х роках критичне мислення стало центром освітньої реформи; з 1990-х років усі рівні американської освіти вважали критичне мислення основною метою освіти та навчання.

Мета та формування цілей статті. Метою дослідження є теоретичні і практичні аспекти еволюції від активного відповідального громадянства до цифрового у контексті критичного

мислення. **Об'єктом дослідження** є активне відповідальне громадянство як складний соціальний та культурний феномен. **Предметом дослідження** є вплив критичного мислення на розвиток активного відповідального громадянства.

Завдання дослідження: 1) розкрити сутність активного відповідального громадянства як соціального, культурного та глобального феномена; 2) дати характеристику цифрового громадянства та його основного призначення в умовах громадянського суспільства; 3) дослідити критичне мислення як критерій демократичного виховання молоді та сприяння громадянській освіті і громадянському суспільству; 4) з'ясувати напрями розвитку штучного інтелекту (ШІ) як інструмента критичного мислення та творчого самовираження особистості.

Методологія дослідження. Результати дослідження отримані на основі сучасної концептуалізації та методології нелінійності, на основі використання нових методологічних прийомів (методів, підходів, принципів), оновлено-сучасної емпіричної бази дослідження, використання як кількісних, так і якісних методів збирання інформації. Методологічні засади моделі активного відповідального громадянства у контексті критичного мислення зводяться до використання принципів: 1) конструктивність; 2) системність; 3) інструментальна і функціональна значимість. Використані методи системного аналізу та синтезу та Agile-методології дозволили поглибити аналіз активного відповідального громадянства як чинника розвитку креативності та її впливу на реалізацію людського капіталу. Дослідження спирається на закономірності інформатизації як глобальної тенденції людства, яка формується як тренд, та сприяє упровадженню цифрового суспільства. Без надійної та ефективної інформатизації та цифровізації не відбудеться упровадження концепції активного відповідального громадянства, до якої прагнуть держави та уряди.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

1. Еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового

Активне і пасивне громадянство. Різниця між активним громадянством і пасивним громадянством полягає у ступені відданості людини суспільству. Різниця між активним громадянством і пасивним громадянством пов'язана зі ступенем зобов'язань, які особа, група чи організа-

ція беруть на себе щодо спільноти та вирішення потреб колективного добробуту. Активне громадянство стосується відповідальної та ініціативної участі в тих справах, які стосуються спільного блага, тоді як пасивне громадянство – це громадянство, яке задоволене здійсненням своїх особистих прав і якнайменше залучається до поведінки суспільства. Під активною громадянською позицією або громадянською активністю ми можемо синтетично розуміти набір форм самоорганізації, які передбачають виконання повноважень і обов'язків у контексті державної політики з метою забезпечення ефективних прав, захисту загальних благ і підтримки суб'єктів. Асоціації споживачів, громадські рухи, екологічні групи, масові рухи, місцеві комітети, групи самодопомоги, кооперативи та соціальні підприємства, волонтерські організації, організації міжнародного співробітництва, громадські ініціативи в Інтернеті, групи міських садів і громадських зелених насаджень, рухи користувачів державних послуг, центри консультування та підтримки громадян, рухи за права жінок чи мігрантів, столові для бідних – лише деякі з форм, які набуває громадянська активність, спільною рисою активного громадянства є їх роль у публічній сфері.

Активне відповідальне громадянство тісно пов'язане з громадянським вихованням, яка сприяє гармонійному співіснуванню та взаємовигідному розвитку людей і спільнот, у яких вони живуть. У демократичних суспільствах це допомагає учням стати активними, поінформованими та відповідальними громадянами, які бажають і здатні брати відповідальність на себе. Громадянське виховання сприяє гармонійному співіснуванню, широко використовується в сучасних демократичних суспільствах для опису громадянської освіти та є корисним для розуміння того, наскільки важливі освітні системи, здатні сприяти й покращувати навчання. Сприяння громадянській освіті у школах є довгостроковою метою європейської співпраці в освітньому секторі. Громадянське виховання в школах Європи відображає постійну увагу ЄС і національних органів влади до розвитку громадянської освіти у державних школах на початковому та середньому рівнях.

Можна позначити поняттям громадянської активності, або активного громадянства, практику громадянства, яка складається з множини організаційних форм і колективних дій, спрямованих на реалізацію прав, турботу про загальні

блага та/або підтримку суб'єктів у слабких умовах через здійснення повноважень і відповідальності у виробленні політики. Серед елементів, що об'єднують форми громадянської активності, можна виділити стратегії та моделі функціонування. Ми розглядаємо громадянську активність як «практику громадянства», яка складається з безлічі автономних форм колективних дій, які реалізуються у державній політиці та надають змісту конституційному принципу зобов'язання усунути перешкоди для рівноправності громадян у діяльності, що становлять загальний інтерес. Іншим видом активного відповідального громадянства є цифрове громадянство.

Культивування громадянської свідомості в епоху інформації можна розуміти як культивування цифрових громадян. У контексті постійного поглиблення соціальної інформатизації курси інформаційних технологій у початковій та середній школах все більше виявляють свою цінність у навчанні людей. Цифрові громадяни зазвичай означають осіб, які використовують інформаційні технології для участі в суспільній, політичній та державній діяльності. Людина, яку можна назвати цифровим громадянином, повинна мати широкий спектр знань і навичок, мати доступ до Інтернету за допомогою комп'ютера, мобільного телефону чи мережевого пристрою, мати можливість спілкуватися з приватними чи державними організаціями. Ці фактори розділяють цифрові громадяни від тих, хто неписьменний і не має доступу до Інтернету. Цифровий громадянин часто широко використовує інформаційні технології, створює блоги, використовує соціальні мережі та бере участь у новинних сайтах. Цифрові громадяни мають як права, так і обов'язки. Кваліфікований цифровий громадянин може відчувати переваги, які приносить цифровий світ, так само, як і громадяни країни, їм буде надано право використовувати відповідну мову в цифрових діях і судити, чи їхня поведінка відповідає закону та чи вона дотримується закону, етично та несе соціальну відповідальність за свої дії (Nikitenko, 2020).

Модернізація освіти сприяє демократизації освіти. Процес демократизації освіти вимагає вирощування цифрових громадян. Тільки шляхом формування емоційних установок і поведінкових здібностей цифрових громадян, таких як рівність, свобода, незалежність і відповідальність, можуть модернізувати освіту та сприяти подальшому процесу демократизації освіти. У певному сенсі

реалізація модернізації освіти є основою освітньої демократизації, а виховання цифрових громадян є її основним завданням. В інформаційному суспільстві цифрові громадяни є потребами розвитку «цілісної особистості» учнів. Епоха Інтернету демонструє дедалі більше постмодерністських характеристик, і з'являється новий простір для індивідуального розвитку особистості студента, і є більше можливостей для вікових відмінностей та особистісних відмінностей між людьми. Метою освіти є прискорення процесу соціалізації студентів, сприяння їхньому соціальному розвитку, надання їм можливості краще брати участь у процесі взаємодії з суспільством. Ядром сучасної освіти є суб'єктивна освіта, яка полягає в тому, щоб вважати освічених господарями самих себе, тобто навчати їх бути господарями, які вірять у себе, володіють своїми правами та виконують свої соціальні обов'язки. Загальною метою курсів інформаційних технологій у початковій та середній школах є підвищення інформаційної грамотності учнів, а кінцевою метою є виховання громадян в епоху інформації, тобто виховання цифрових громадян. Тому освітнє значення курсів інформаційних технологій у початковій та середній школі є незамінним (Nikitenko, Andriukaitiene, & Puchenko, 2019).

2. Цифрове громадянство та його основне призначення

Цифрове громадянство – це соціологічна концепція, яка виникла наприкінці 20-го та на початку 21-го століття завдяки новим інформаційним і телекомунікаційним технологіям (ІКТ), особливо Інтернету. Цифрове громадянство, яке також називають громадянством 2.0, полягає у використанні нових технологій, щоб зробити публічну інформацію доступною для людей, полегшити їхні бюрократичні та юридичні процедури та дозволити здійснювати свої права та обов'язки через цифрові платформи. Громадяни завтрашнього дня повинні отримати гарну цифрову освіту та сформувати цифрові компетентності для зміцнення демократії в ЄС, щоб бути активними відповідальними громадянами. Експерти відмічають, що навчання студентів тому, як користуватися цифровими інструментами та поводитися в Інтернеті, має вирішальне значення для того, щоб зробити їх активними, відповідальними громадянами, попереджаючи про ризики цифрових технологій.

У міру прогресу цифровізації в освіті вчителі все частіше стикаються з завданням допомогти

молодим людям розвинути знання, навички та цінності, щоб стати майбутніми активними громадянами як в умовах офлайн, так і онлайн. Згідно з даними до пандемії, у багатьох країнах ЄС менше 50 % вчителів дозволяли учням використовувати засоби ІКТ у шкільних проектах, тому їм бракувало цифрових навичок. Сьогодні цифрова освіта стала важливою частиною шкільної програми, тому потрібно ставитися до цифрових технологій як до невід'ємної частини життя, як до води чи електрики. Ключовий аспект цифрового громадянства пов'язаний з цифровими навичками, тобто з навичками технологічного чи цифрового менеджменту Вони є необхідними для використання переваг громадянських інструментів, які є в їх розпорядженні, таких як соціальні мережі та інші цифрові канали. Набуття цифрових навичок також є частиною освітніх керівних принципів сучасної держави, яким слід навчати майбутні покоління, щоб гарантувати правильне використання цифрового громадянства (Melnik, 2019). З розвитком інформаційних технологій і змінами цифрового середовища цифрове громадянство з'явилося, як того вимагає час, цифрові громадяни визначаються як такі, що використовують інформаційні технології для участі в політичній, соціальній та державній діяльності, підкреслюють важливість інформаційних технологій для участі в різних видах діяльності. Відповідальність цифрових громадян – це важливе регулювання обізнаності та поведінки його членів у цифровому суспільстві. Це обов'язок, який цифрові громадяни мають виконувати перед собою, іншими, групою, до якої вони належать. Цифрові громадяни – це люди, які можуть використовувати цифрову інформацію та цифрові інструменти кваліфіковано, законно та розумно.

Цифрові громадяни мають бути людьми, які можуть дотримуватись норм і поводитися відповідально під час використання цифрових технологій. Цифрове громадянство має елементи, які використовуються для подальшого пояснення відповідної поведінки у цифровому середовищі. 1. Цифровий громадянин має бути особою, яка використовує інформаційні технології для участі у суспільній діяльності, має широкі знання, навички та доступ для взаємодії з приватними та державними організаціями за допомогою комп'ютерів, мобільних телефонів та інших мережевих пристроїв. 2. Цифрові громадяни повинні дотримуватися відповідних норм, які в основному стосуються кодексу поведінки та кодексу

етики цифрової спільноти. 3. Поведінка цифрових громадян має бути адекватною та відповідальною, адже з популяризацією цифрових технологій з'являється все більше практик, пов'язаних з освітою цифрового громадянства. У середині 1990-х років британські вчені почали досліджувати освіту цифрового громадянства та доклали всіх зусиль, щоб сформулювати набір освітніх стандартів, які відповідають характеристикам цифрового громадянства. Цифрова громадянська освіта зосереджена на навчанні громадян здатності виявляти кіберризики та боротися з ними, приділяє більше уваги навчанню громадян володіти Інтернетом; безпечно та ефективно керувати особистою інформацією, щоб краще обслуговувати себе та інших. З 2007 року уряд США запустив оновлену версію «Національних освітніх технологічних стандартів», щоб постійно адаптуватися до змін, які вносять інформаційні технології у роботу, навчання та життя людей, точніше відображати необхідність цифрового громадянства та освіти. Новий стандарт не лише пояснює та стандартизує базові навички, якими володіють учні в інформаційну епоху, але також висвітлює знання та навички, які можуть краще підвищити ефективність навчання та покращити якість життя у цифровому соціальному середовищі життя. Серед них творчі інновації, спілкування та співпраця, використання інформації для дослідження, критичне мислення, вирішення проблем і прийняття рішень, практична освіта цифрового громадянства, ефективно та ефективно використання технологій тощо.

Поява цифрової громадянської освіти як окремого знання та навички вперше підкреслює її швидкий розвиток і важливість цифрової освіти. Цифрова комунікаційна технологія є потужним інструментом для передачі інформації, вона стає найвпливовішим засобом. За останні два десятиліття Інтернет-технології стали важливими для моніторингу громадського здоров'я, оскільки інформація в Інтернеті часто містить дані, які не можуть бути охоплені традиційними урядовими каналами зв'язку. Визнання та розуміння нової цифрової економіки дає перевагу перед іншими шукачами роботи чи кандидатами. Наявність привабливого, автентичного та актуального профілю може зробити вас помітними для потенційних роботодавців. Наявність і визнання сертифіката про навчання (в даному випадку цифрового) зміцнює будь-яке резюме та робить кандидатів, які його мають, більш привабливими під час відбору.

Крім того, той, хто володіє цими знаннями і може продемонструвати їх, має можливість брати участь у більшій кількості процесів і мати більше можливостей. Навіть якщо ви підприємець, глибоке розуміння цифрової екосистеми дає вам можливість краще скористатися різними можливостями та інструментами, які надає платформа, щоб сприяти цифровому розвитку (Nesterenko, & Oleksenko, 2020).

3. Критичне мислення як критерій демократичного виховання молоді та сприяння громадянській освіті та громадянському суспільству

«Критичний» походить від грецького *kriticos* (задавати питання, розуміти значення чогось і бути в змозі аналізувати, тобто «здатність розрізнити або судити») і *kriterion* (стандарт). Етимологічно це слово означає розвиток судження, заснованого на критеріях». Концепцію критичного мислення як навички можна простежити до «рефлексивного мислення» Дьюї: «активне, постійне та уважне розглядання будь-яких переконань або припущених форм знань, отримання розуміння причин їх підтримки та висновків, до яких воно приводить». Критичне мислення стосується навичок і ставлення до мислення без дисциплінарних меж, і будь-яку тему, що стосується інтелекту чи уяви, можна досліджувати з точки зору критичного мислення. Критичне мислення – це не лише навичка мислення, а й особистість чи темперамент; воно може не лише відображати рівень мислення, а й висвітлювати сучасний гуманістичний дух. Розвиток критичного мислення є особливо важливими на кожному етапі освіти, і вища освіта не є винятком. Порівняно з дошкільною освітою об'єкти вищої освіти є складнішими. Як виховати критичне мислення у студентів – це питання, яке потребує спільних і довготривалих досліджень. Критичне мислення людини стало гострим, сьогодні полягає у тому, щоб побачити, чому що для багатьох студентів бути розумним означає бути критичним. Дослідження мають бути інноваційними, а інновація означає розширення сфери, внесення змін до роботи попередників. Інновації потребують уяви, пристрасі та сміливості, вони ж складовою передумови критичного мислення. Коли мова заходить про «критику», люди зазвичай розуміють її лише в негативних значеннях, таких як виявлення помилок чи пошук слабких місць. Насправді це розуміння є одностороннім. Насправді критика – це свого роду інсайт, розрізнення та судження, критика також має містити

значення сильних сторін. Критичне мислення складається з серії процесів мислення щодо того, щоб мати якісь нові ідеї щодо об'єкта знання. Очевидно, щоб зробити розумний висновок, необхідно мати правильний спосіб мислення. Сьогодні ми перебуваємо в епоху інформаційного вибуху, тому наскільки це можливо, слід зібрати і відсортувати типові типи інформації, щоб зробити твердження чи заперечення відповідно до предмета дослідження. Нарешті, необхідно постійно розмірковувати над критичним режимом мислення (Діамандіс, & Котлер, 2021).

Критичне мислення означає прийняття обґрунтованих рішень. У процесі постановки питань і проведення досліджень потрібно не тільки аналізувати та критикувати теорії та методи попередників чи інших, але своєчасно досліджувати та аналізувати моделі мислення, які ми сформулювали. На післядипломному етапі всі студенти повинні скласти курс критичного мислення, щоб підвищити якість свого мислення. Як низка методів і підходів мислення, критичне мислення необхідне не лише для інноваційних досліджень, але й важливе для того, як поводитися з людьми. Це не лише спосіб дій, але й критерій бути людиною. Критичне мислення дозволяє не лише говорити про досягнення та сильні сторони, стикаючись із реальністю, але й усвідомлювати проблеми. В той же час воно також застерігає дивитися на проблеми комплексно та об'єктивно. Критичне мислення вимагає почуття відповідальності, тому ми не можемо робити судження без достатніх підстав. Критичне мислення дозволяє нам аналізувати та вирішувати проблеми, але необхідно збирати різноманітну інформацію та порівнювати різні плани, особливо мати чітке уявлення про правильне і неправильне, знати, що «повинно» бути, щоб зробити правильні висновки та допомогти вирішити проблеми. Критичне мислення дозволяє бути інноваційним у дослідженні, для чого слід мати дух самокритики (Voronkova, Cherep, et al., 2019).

Педагоги повинні насамперед критично мислити. Критика має ґрунтуватися на раціональності. Інноваційна освіта – це фундаментальний спосіб культивувати інноваційний дух і формувати різноманітні таланти. До переваг критичного мислення належать: соціальна відповідальність і здорова особистість, професійна етика та професійні здібності, наукова грамотність і гуманістичні почуття, історичне та глобальне бачення, інноваційний дух і критичне мислення.

Критичне мислення також може мати наслідки для особистого життя. Сутністю критичного мислення є рефлексивне мислення. Насправді, найбільше значення критичного мислення на даний момент – це сприяння громадянській освіті та громадянському суспільству, тому що критичне мислення – це опосередкована громадянська освіта. Тема критичного мислення має відношення до формування раціональної, кваліфікованої та відповідальної молоді. Громадянська освіта і громадянське суспільство – фундамент: якщо немає громадянської освіти, то не буде сформовано і громадянське суспільство. Тому критичне мислення є запорукою формування громадянського суспільства. Завдяки активному мисленню люди роблять незалежні судження щодо автентичності, точності та теоретичних аргументів отриманих знань та інформації, приймають розумні рішення щодо того, у що вони вірять і що робити. У процесі пізнання, першим кроком є достовірність. У розвинених країнах критичне мислення використовується як критерій демократичного виховання молоді. Найбільше значення критичного мислення на даний момент – це сприяння громадянській освіті та громадянському суспільству. Критичне мислення виступає як опосередкована громадянська освіта. З іншого боку, якщо політика без громадянської освіти кульгає, то рано чи пізно така політика спіткнеться. Цемент – це громадянська освіта і громадянське суспільство, тому головним чином для критичного мислення підкреслюється важливість громадянського суспільства, яке має пріоритет над інституційним вибором. Завдяки активному мисленню люди роблять незалежні судження щодо автентичності, точності та аргументів отриманих знань та інформації та приймають розумні рішення (Кауфман, Скотт, 2021). Критичне мислення включає дві частини: когнітивні навички та емоційні риси (розумові тенденції). «Самокореєкція», що входить до складу навичок критичного мислення, очевидно, належить до метапізнання. І коли критичне мислення визначається як мета-мислення (наприклад, визначення думати про мислення з метою вдосконалення мислення), все критичне мислення має природу мета-пізнання. «Мислення вищого порядку» або «пізнання (навички) вищого порядку» походить від таксономії когнітивних цілей Блума. Ця знаменита система «піраміди» включає шість послідовних рівнів: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінка. Перші три сфери – син-

тез, аналіз та оцінка становлять мислення вищого порядку, їх часто ототожнюють із критичним мисленням. Деякі люди також вважають критичне мислення лише шостим рівнем, оцінкою, оскільки саме цей рівень зосереджується на винесенні оцінки чи судження на основі аналізу твердження чи пропозиції. З цієї точки зору критичне мислення є лише частиною мислення вищого порядку. Протягом ХХ століття розуміння природи критичного мислення поступово ставало чіткішим. Критичне мислення – це основна здатність, якою повинні володіти люди, гарна освіта означає розвиток хороших критичних здібностей (Punchenko, Oleg, & Punchenko, Natalia, 2019).

4. Напрями розвитку штучного інтелекту (ШІ) як інструмента критичного мислення та творчого самовираження особистості

Штучний інтелект (ШІ) пропонує великий потенціал для покращення світу, але водночас він також може завдати певної шкоди. Потрібно ширше поглянути на вплив цієї технології, щоб визначити найбільш перспективні рішення. Сучасний штучний інтелект є потужним інструментом для сприяння критичному мисленню та стимулюванню творчого самовираження, він не тільки дозволяє людям краще збирати інформацію, але й допомагає людям шукати відповіді на невідомі питання. Це не просто технологічний прогрес, але робота зі знаннями. Але, як і будь-яка попередня технологія, її можна використовувати як інструмент або зброю, щоб завдати певної шкоди. Тому потрібно встановити відповідальні стандарти штучного інтелекту, щоб гарантувати, що створення та використання штучного інтелекту є відповідальним та етичним. Слід забезпечити, щоб штучний інтелект міг сприяти міжнародній конкурентоспроможності та національній безпеці, широко служити суспільству. Це, вимагає поєднання кількох дисциплін, кількох галузей і багатьох перспектив у майбутньому. Розвиток штучного інтелекту, який людство очікувало приблизно у 2033 році, настав у 2023 році. Слід виділити певні переломні роки: використання Інтернету вибухнуло з популярністю браузера у 1995 році; зростання смартфонів прискорилося з появою iPhone у 2007 році. 2023 рік може означувати ключову точку перелому для штучного інтелекту. Для звичайної людини можливості у цій галузі величезні, а для тих, хто розробляє цю технологію, відповідальність ще більша. Людство повинно скористатися цим переломним моментом не лише для того, щоб завершити

розвиток нових технологій, а щоб відповідально й ефективно поставитися до обіцянок і небезпек майбутнього. ШІ цілком може представляти найважливіший технологічний прогрес цифрового життя. На відміну від попередніх технологій, досягнення штучного інтелекту збільшують здатність людини мислити, міркувати, вчитися. Це означає, що робота на основі знань, яка є основою всього, також стане початком цифрової революції, що відкриває величезні можливості для покращення світу. ШІ може підвищити продуктивність і стимулювати економічне зростання, за умови ефективного використання може допомогти людям бути більш творчими на роботі. Серед іншого, здатність штучного інтелекту виявляти нові ідеї сприятиме новим досягненням у медицині, слугувати новим рубежам у науці, новим удосконаленням у бізнесі та новим засобам захисту у кібербезпеці та національній безпеці. Як і всі попередні технології, деякі люди, спільноти чи навіть країни перетворять цей прогрес на інструмент і зброю. На жаль, дехто використовуватиме цю технологію, щоб навмисно націлюватися на дезінформацію, підривати демократію. На жаль, нові технології часто виявляють як сильні, так і слабкі сторони відкриттів що веде до глибокого почуття відповідальності. Людство повинно переконатися, що ШІ широко служить суспільству. Історія також показує, що великі технологічні досягнення випереджають здатність людей та установ адаптуватися. Нам потрібні нові ініціативи, щоб йти в ногу з тим, щоб працівники могли розширити можливості за допомогою штучного інтелекту, студенти могли досягти кращих освітніх результатів, а окремі особи та організації могли насолоджуватися справедливим та інклюзивним економічним зростанням. Найуразливіші верстви населення, потребують більшої підтримки, ніж будь-коли, щоб процвітати у світі, керованому штучним інтелектом. І ми повинні переконатися, що наступна хвиля технологічних інновацій покращить психічне здоров'я та благополуччя людей. Ми вважаємо, що ефективне регулювання штучного інтелекту має бути зосереджене на програмах із найвищим ризиком, бути орієнтованим на результат і бути стійким перед лицем технологій, що швидко розвиваються, і мінливих очікувань суспільства. ШІ має служити людству та планеті, відіграти ключову роль у допомозі впоратися з кліматичною кризою, включаючи аналіз наслідків для навколишнього середовища

та просування розвитку технологій чистої енергії, прискорення переходу до чистої електроенергії. Інтернет є незамінним інструментом для навчання та життя сучасного покоління. По-перше, ми повинні переконатися, що штучний інтелект створюється та використовується відповідально та етично. Проактивні вимоги з боку відповідальних компаній допоможуть прокласти шлях до цих нових законів та запровадять відповідальну практику. Держави та громади повинні використовувати демократичний законотворчий процес, щоб вести діалог усього суспільства про те, де слід провести межі, щоб гарантувати, що люди захищені законом. Ми вважаємо, що ефективне регулювання штучного інтелекту має бути зосереджене на програмах із найвищим ризиком, бути орієнтованим на результат і стійким перед лицем технологій, що швидко розвиваються. Для того, щоб переваги штучного інтелекту використовувалися якомога ширше, глобальні регуляторні підходи повинні бути взаємосумісними та адаптованими, як і сам штучний інтелект. Зрештою, ШІ має служити людству та планеті (Cherap, A., Voronkova, V., et al., 2020).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Для менеджерів, підприємців, вчителів найважливішим засобом інновацій є критичне мислення з точки зору розвитку мислення. У контексті критичного мислення все має бути перевірено, переглянуто, піддано сумніву. Здатність критично мислити є справжнім відображенням здібностей студента. Здатність критично мислити є справжнім відображенням ваших здібностей, і це одна з основних здібностей, щоб адаптуватися до сучасності. Держави та громади повинні використовувати демократичний законотворчий процес, щоб гарантувати, що люди захищені законом. Суспільство має виховувати молоде покоління, як бути відповідальними цифровими громадянами. Бути розумним цифровим громадянином, а для цього слід: 1) ділитися інформацією обережно; 2) стерегтися того, що віртуальний світ піддається фейку; 3) зберігати важливу інформацію; 4) бути сильним в Інтернеті і захищати свої таємниці; 5) поширювати позитивну інформацію; 6) бути в Інтернеті доброзичливими. Хороший громадянин залучений і поінформований у спільних справах та відповідальний перед суспільством. Для цього слід: 1) поважати закони, що означає завчасне, уважне та своєчасне виконання своїх зобов'язань, а не лише дотримання

основних заборон; 2) культивувати громадянські цінності, що означає виконання мінімальних основних вимог, щоб гарантувати собі та оточуючим хорошу якість життя та виховувати у собі такі цінності, як повага, толерантність, рівність перед законом; 3) брати активну роль у спільних справах, які нас хвилюють, – голосувати на виборах, брати участь у референдумах, відвідувати ради та збори або просто бути поінформованим про дебати, які відбуваються на національному рівні; 4) вимагати, щоб влада виконувала свою роботу, що передбачає засудження порушень та забезпечення того, щоб почути свій власний голос, оскільки соціальна та політична система має задовольняти потреби населення. Критичне мислення відноситься до мислення, яким

повинні володіти кваліфіковані громадяни та інноваційні таланти у сучасному суспільстві. Критичне мислення підкоряється розуму та істині, а його основними передумовами є будь-яка точка зору чи думка, яка має захищатися за допомогою раціональних аргументів. Люди, які вміють критично мислити, мають такі характеристики особистості: відкриті, незалежні, повні впевненості в собі, готові думати, поважають науку, поважають інших і прагнуть бути об'єктивними та справедливими. Вони завжди готові оцінити різноманітні погляди та пропозиції, щоб визначити, які переконання є найбільш придатними або актуальними для довгострокових цілей; постійно розробляють нові інтерпретації, щоб покращити своє розуміння навколишнього світу.

Список використаних джерел

- Basic strategic technology of intellectual duality of humanity in information technology / Puchenko O., Puchenko N. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2019. 2 (79). P. 95–114.
- Conceptualization of digital reality expertise in conditions of stochastic insurance: nonlinear methodology / Voronkova V., Cherep A., Nikitenko V., Andriukaitiene R. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2019. 2 (79). P. 182–195.
- Formation of sustainable digital economical concept: challenges, threats, priorities / Nikitenko V., Andriukaitiene R., Puchenko O. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2019. 1 (78). P. 140–153.
- Melnik V. Agile-management 3.0 concept as a factor of technological progress development in the digital society. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2019. 1 (78). P. 130–139.
- Nikitenko V. Evolution and further development of the real world in the conditions of technological changes in the context of socio-philosophical discourse. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2020. 4 (81). P. 60–73.
- Social philosophical reflection of the individual legal education philosophy as the basis for the democratic society functioning / Nesterenko O., Oleksenko R. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2020. 4 (81). P. 165–181.
- The concept of creative digital technologies in the tourism business in the conditions of digitalization / Cherep A., Voronkova V., Andriukaitiene R., Nikitenko V. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2020. 5 (82). P. 196–209.
- Voronkova V. The civil society as a paradigm, concept and social construct philosophical discourse. *Philosophy and cosmology*. Kyiv : ISPC, 2015. Vol. 15. P. 198–215. URL: <http://ispcjournal.org/journals/2016/11.pdf>
- Діамандіс П., Котлер С. Майбутнє ближче, ніж здається. Як технології змінюють бізнес, промисловість і наше життя / пер. з англ. Дмитро Кожедуб. Київ : Лабораторія, 2021. 320 с.
- Кауфман С. За межами піраміди потреб. Новий погляд на самореалізацію / пер. з англ. Анна Марковська. Київ : Лабораторія, 2021, 400 с.

References

- Voronkova, V. H. (2015). The civil society as a paradigm, concept and social construct philosophical discourse. *Philosophy and cosmology*. Kyiv : ISPC. Vol. 15. 198–215. URL: <http://ispcjournal.org/journals/2016/11.pdf>
- Voronkova, Valentina, Cherep, Alla, Nikitenko, Vitalina & Andriukaitiene, Regina (2019). Conceptualization of digital reality expertise in conditions of stochastic insurance: nonlinear methodology. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University. 2 (79). 182–195.
- Diamandis, Peter, & Kotler, Stevens (2021). The future is closer than it seems. How technologies change business, industry and our life / trans. from English Dmytro Kozhedub. Kyiv : Laboratory. 320.
- Kaufman, Skott (2021). Za mezhami piramidi potreb. Novij poglyad na samorealizaciyu / per. z angl. Anna Markovska. Kyiv : Laboratoriya. 400.

Nikitenko, Vitalina (2020). Evolution and further development of the real world in the conditions of technological changes in the context of socio-philosophical discourse. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*. 4 (81). 60–73.

Nikitenko, Vitalina, Andriukaitiene, Regina & Puchenko, Oleg (2019). Formation of sustainable digital economical concept: challenges, threats, priorities. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*. 1 (78). 140–153.

Melnik, Victoria (2019). Agile-management 3.0 concept as a factor of technological progress development in the digital society. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*. 1 (78). 130–139.

Nesterenko, Olena & Oleksenko, Roman (2020). Social philosophical reflection of the individual legal education philosophy as the basis for the democratic society functioning. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*. 4 (81). 165–181.

Puchenko, Oleg & Puchenko, Natalia (2019). Basic strategic technology of intellectual duality of humanity in information technology. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*. 2 (79). 95–114.

Cherep, A., Voronkova, V., Andriukaitiene, R. & Nikitenko, V. (2020). The concept of creative digital technologies in the tourism business in the conditions of digitalization. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*. 5 (82). 196–209.

VORONKOVA, VALENTYNA – Doctor of Philosophy (D.Sc.),
Professor, Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,
Head of the Department of Management and Administration,
Yu. M. Potybnya Engineering Education and Scientific Institute
of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-0719-1546>

KYVLIUK, OLGA – Doctor of Philosophical Sciences,
Professor, Head of the Department of Philosophy, Foreign Languages
and Social Sciences and Humanities, Kyiv University of Intellectual Property
and Law of the National University “Odesa Law Academy” (Kyiv, Ukraine)
E-mail: panyolga@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7900-9299>

ANDRIUKAITIENE, REGINA – Doctor PhD of Social Sciences,
Lect. of Lithuanian Sports University (Kaunas, Lithuania)
E-mail: regina.andriukaitiene@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0691-7333>

THE EVOLUTION FROM ACTIVE RESPONSIBLE CITIZENSHIP TO DIGITAL CITIZENSHIP IN THE CONTEXT OF CRITICAL THINKING: THE EU EXPERIENCE

Abstract

The urgency of the research lies in the fact that the concept of active responsible citizenship promotes human awareness of one's role as an agent of change for peace, prosperity, and sustainable development. Active responsible citizenship should be manifested in public life at both local, national, and international levels. A citizen is a person who is a member of a particular country and who has the rights and responsibilities of a country according to its laws. An active citizen confronts problems and helps to implement the desired changes into reality, and strives for the proper functioning of public institutions. The individual has to be responsible as a citizen and act as an object and subject of civil society. Used methods of systems analysis and synthesis and Agile methodology allowed a deeper analysis of active citizenship as a factor in the development of creativity and its impact on the realization of human capital. The research is grounded in the patterns of informatization as a global trend of humanity that is emerging as a trend and contributing to the implementation of a digital society. The purpose of the research is the evolution from active responsible citizenship to digital citizenship in the context of critical thinking. The object of the study is active responsible citizenship as a complex

social and cultural phenomenon. The subject of the study is the influence of critical thinking on the development of active responsible citizenship. Research result. 1. The essence of active responsible citizenship as a social, cultural, and global phenomenon is revealed. 2. A description of digital citizenship and its basic purpose in a civil society context is presented. 3. Critical thinking as a criterion for the democratic education of young people and the promotion of civic education and civic society is explored. 4. The direction of artificial intelligence (AI) as a tool for critical thinking and creative personal expression is elucidated. The novelty of the research lies in the fact that the presented theme of active responsible and digital citizenship is emerging today as the most modern concept of democratic education for young people and the promotion of civic education and civil society in the context of achieving the Agenda 2030 and is cultivated by UNESCO in various programs and projects.

Keywords: active responsible citizenship, digital citizenship, civic education, civic education, artificial intelligence, critical thinking.

© The Author(s) 2023

This is an open access article under
the Creative Commons CC BY license

Received date 15.01.2023

Accepted date 25.01.2023

Published date 15.02.2023

How to cite: Воронкова, Валентина, Кивлюк, Ольга, & Андрюкайтене, Регіна. Еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового в контексті критичного мислення: досвід країн ЄС. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2023. 14 (91). P. 23–34.

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-14-91-03>